

Den norske skiløperambulansen i Vogesene i 1916

Norske kunstnere og medisiner i Frankrike i første verdenskrig

Michael 2008;5:229–39

Under verdenskrigen 1914–18 deltok norske studenter og kunstnere ved fronten i Frankrike i tre måneder som sanitetssoldater i den såkalte skiløperambulansen. På skikjelker fraktet de sårede fra fronten gjennom skogen til veier og bilambulanser. Prosjektet ble satt i gang av nordmenn i Paris. De ønsket å støtte sine franske venner. Maleren Per Krohg er den mest kjente av deltakerne.

Norge og første verdenskrig

Første verdenskrig (1914–1918) er vanskelig å forstå i dag. Det var krig på flere fronter. Hovedmotstandere var trippelalliansen Tyskland, Italia og Østerrike-Ungarn på den ene siden, mot Frankrike, England og Russland på den andre. Hovedfrontene gikk mellom Tyskland og Frankrike, «Vestfronten», og mellom Tyskland og Russland. Etter hvert kom også fjernere land, så som Japan og USA med i krigen. Afrikanske land deltok, delvis med styrker fra afrikanske kolonier, men det var også krig på det afrikanske fastlandet. Tyskland tok Belgia i begynnelsen av krigen. Krigssonen i vest, «Vestfronten», fulgte da Belgias vestgrense og den tysk-franske grense gjennom fjellene mellom Alsace og Haute-Sâone, i Vogesene, øst i Frankrike. Alsace var fransk inntil 1871, deretter tysk til 1914 og så fransk igjen etter 1918.

Det som mange trodde skulle bli en kortvarig krig, ble etter hvert en langvarig stillingskrig med dype skyttergraver langs grensene.

Norge skulle være nøytralt under første verdenskrig. Men dette var vanskelig. Vi hadde norske studenter både i Tyskland og Frankrike. Norsk medisin var f. eks. tyskorientert. Man leste tyske lærebøker. Norsk kunst og arkitektur var derimot knyttet til Paris. Og norsk økonomi var forbundet med den engelske, spesielt via handelsflåten.

Men mange nordmenn deltok likevel indirekte i krigen. Det var sjømennene som kjente krigen best på kroppen. Mange hundre mann i norske

Figur 1. Henrik Sommerschild's franske militære identitetskort. Tilhører familien (Foto IFL).

båter ble torpedert i løpet av krigsårene. Noen nordmenn var innrullert i Den franske fremmedlegionen (1). En del utvandrede nordmenn deltok i kamphandlingene under krigen på begge sider, men kanskje flest på den franske siden (2).

Mindre kjent i dag er at også norske kunstnere og en rekke unge nordmenn deltok på fransk side i krigen, med en ganske imponerende ski-ambulansevirkomhet i Vogesene, Les Vosges, fjellene nordøst i Frankrike, i 1916. De fraktet sårede soldater på skikjelke fra fronten og til veier, ambulanser og sykehus.

Materiale

Litt tilfeldig fant vi ved historieskriving om Lovisenberg diakonale sykehus franske medaljer hos to av overlegene (3). Dette sammenholdt med en rikholdig litteratur om maleren Per Krohg, (1889–1956) (4–6), fikk meg til å nøste opp historien om den norske skiløperambulanzen i Vogesene under første verdenskrig. Dessuten viste det seg at etterkommere av deltakere hadde interessante bilder, gjenstander og opplysninger.

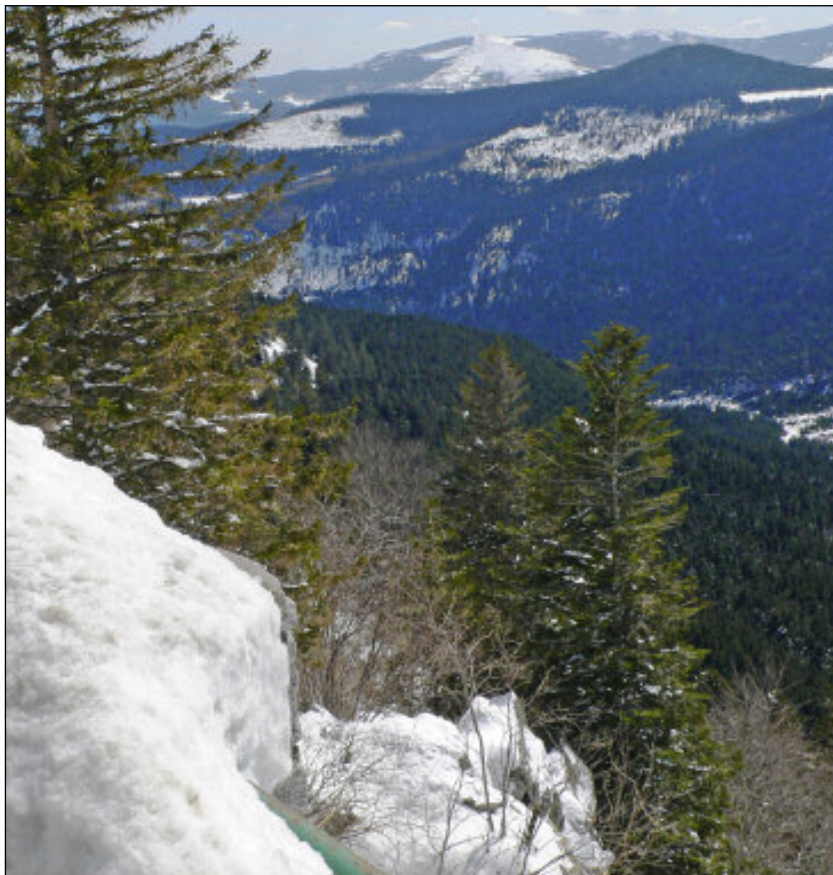
Figur 2. Henrik Sommerschildts hjelm og feltflaske (Foto IFL).

Hva fant vi?

Per Krohg er den mest kjente i skiambulansegruppen. Men i alt 29 nordmenn deltok. (Tallet oppgis litt forskjellig, 27 eller 29. Per Krohg sier, og et fotografi viser 29, mens Øistein Tidemand-Johansen sier 27.)

Leder for gruppen var Øistein Tidemand-Johannesen (1893–1976), den gang medisinerstudent, senere overlege på Røntgenavdelingen på Dia-konissehusets sykehus, Lovisenberg. Otto Jervell (1893–1973) senere mangeårig overlege på Medisinsk avdeling på samme sykehus, deltok også. Den tredje medisinerstudenten var Henrik Sommerschild (1895–1990) (fig 1, 2), senere kirurg. Alle tre mottok franske æresmedaljer. Lederen Tidemand-Johannesen ble ridder av den franske æreslegionen. De fleste deltakerne er navngitt (7, 8). (Det er en del unøyaktigheter i skrivemåten for navn i kildene.)

I følge Nergaard (4) ble Den norske skiløperambulansen i Frankrike opprettet etter forslag fra arkitektene Henrik von Krogh og André Peters i samarbeid med den norske minister i Paris, Fredrik Wedel Jarlsberg (1855–1942) (9). Det var på den tid mange unge nordmenn i Paris, studenter og

Figur 3. La Schlucht nøyaktig 92 år etter kampene i Vogesene. Det fransktyske navnet forteller om varierende «eiere» (Foto IFL).

kunstnere som ønsket å støtte sine franske venner. I Norge ble en del unge menn rekruttert via Røde Kors. Det var mange som meldte seg til medisinerstudenten Tidemand-Johannesen som senere ble leder for avdelingen. Og 7. januar 1916 dro 19 utvalgte ungdommer med båt fra Kristiania i engelske uniformer via England til Frankrike. De resterende åtte var allerede i Paris. Det var en del problemer ved ankomsten til Paris. Den franske presidenten hadde fått beskjed fra sin ambassadør i Kristiania om at det kanskje var spioner blant nordmennene. De ble derfor fratatt sine uniformer og holdt tilbake i Paris noen dager. Men vår aktive minister Wedel Jarlsberg ordnet opp, tok kontakt med presidenten og de fikk uniformene tilbake.

Tidemand-Johannesen (10) forteller hvordan de tok toget til den lille byen Gerardmer 15–20 km vest for skyttergravene. Der fikk de bo i en for-

latt villa i noen dager før de ble fraktet til fronten. Fronten gikk i dette området i 1100–1200 meters høyde, i området ved Col de la Schlucht, (fig 3), nå på grensen mellom Alsace og Haute-Saône i Frankrike. I 1916 gikk grensen mellom Frankrike og Tyskland, og dermed også skyttergravene, her. Alsace var fransk inntil 1871, deretter tysk til 1914 og etter 1918 igjen fransk. Området hadde forøvrig både før og etter krigen, og har også nå, kjente vintersportssteder.

Nordmennene bodde i en liten hytte, «en barakke» på 3 x 4 meter. De samarbeidet blant annet med de franske «alpejægerne, Les diables bleus». Arbeidet besto i å frakte de sårede fra forbindingsstasjonen like bak fronten til nærmeste feltlasarett eller til vei hvor bilambulanse ventet. De sårede ble fraktet i en spesiallaget skikjelke (fig 4,5). Det var tre kjelkelag med ni personer i hver gruppe, slik at de kunne skifte på å trekke. I følge Tidemand-Johannesen var skikjelken betydelig mer behagelig for de sårede å bli fraktet på enn kjerrer trukket av muldyr på steinete stier. Oppdragene kunne ta mange timer. Men fronten lå jo i høyden og det var fin utforkjøring og mye snø. Av bildene kan vi se at det var lite skog sammenlignet med i dag, 92 år senere. Skogen var delvis skutt vekk og brent. De kjempende på begge sider ønsket god sikt. Transporten av de sårede måtte ofte foregå om natten, selv om det også var farlig fordi granatene lyste opp området. De holdt på å bli

Figur 4. Med skiambulansen gjennom ruinene av en liten landsby. (Fra det «offisielle album» som deltakerne fikk, eksemplar tilhørende Jervell.)

Figur 5. «Den falne skildtvakt. Fra Schluchtpasset». (Fra Sommerschildts private album.)

truffet av granater flere ganger (fig 6). En svært enkel kirkegård i skogen var skremmende (fig 7).

Nordmennene var i Frankrike i tre måneder. I februar og mars var det mye snø og gode forhold. 10. april 1916 var det slutt. Da var det ikke mulig å bruke ski lenger. Men franskmennene hadde lært kjelkebruk, som de visstnok fortsatte med neste vinter. Nordmennene dro tilbake til Paris, hvor de ble feiret etter en vellykket innsats. Og Tidemand –Johannesen holdt foredrag i Club Alpin (11) .

Hvorfor?

Hvorfor deltok disse unge nordmennene i en krig som Norge ellers ikke var offisielt innblandet i? Og hvorfor kunstnere og unge medisinerstudenter?

At Per Krohg ville dra til fronten er kanskje ikke så vanskelig å forstå. Han var født i Norge, men bodde mye av sin barndom og ungdom i Paris. Da første verdenskrig brøt ut i 1914 oppholdt han seg i Norge sammen med sin franske samboer Lucy Vidil. De hadde planlagt å reise tilbake til Paris høsten 1914, men Krohg fikk mobiliseringsordre og måtte forbli i Norge. I 1915 greidde de likevel å komme tilbake til Paris. Det var ikke lett for en ung mann å gå rundt i Paris' gater, når alle friske unge menn dro til fronten. I følge kunsthistorikeren Trygve Nergaard (1938-2002) hadde Krohg flere problemer. Han hadde ikke lyst til å melde seg til Fremmedlegionen. Skulle

Figur 6. Ved et granatnedslag. (Fra Sommerschildts private album.)

Figur 7. En krigskirkegård i skogen. (Fra Sommerschildts private album.)

han melde seg til frivillig tjeneste ved fronten? Det var ikke populært fordi Norge skulle være nøytralt. Og hvordan ville den blodige krigen innvirke på ham som maler? Løsningen ble altså skiløperambulansen, som nok var iscenesatt med tanke på nordmenn i Paris, kanskje mest med tanke på Krohg.

Hvordan tenkte unge norske menn i 1916, elleve år etter at Norge hadde blitt selvstendig i 1905? Vi vet at mange var flinke til å gå på ski. Skiforeningens årbøker forteller f.eks om mange spennende turer. Og Fridtjof

Nansen var et ideal. Skikjelmene som ble brukt i Vogesene var en modifisert Nansenkjelke. Nansens skikjelke var laget av tynne askestenger som var surret sammen, ikke spikret. Det var bøyle til å støtte bak og foran. Kjelmene var dermed lette når de skulle trekkes oppover bakke igjen (12).

Hvorfor skiløperambulanse fra Norge? Per Krohg var en viktig person her. Han var norsk, men følte seg nok som pariser, og ville gjerne gjøre en innsats for Frankrike. Han giftet seg for øvrig med sin samboer like før han dro i krigen, slik som mange andre soldater gjorde.

De andre nordmennene som deltok hadde kanskje spesielle motiver. De var unge. Eventyrlystne? Kunstnere og arkitekter hadde et positivt forhold til Frankrike, spesielt Paris. Og studentene, både medisinerstudenter og kunstnere hadde tradisjon for å reise ut. Vi vet at Jervell senere arbeidet mye med idrettsmedisin og muskelfysiologi. Han skrev senere et kapittel i den store læreboken i idrettsmedisin (13). Antagelig var han interessert i idrett i fra unge år.

De reiste med engelske uniformer. England og Frankrike var på samme side i krigen, og Norge hadde et nært forhold til England, spesielt handelsflåtens folk.

Selv om vi som nevnt også hadde mange studenter i Tyskland på denne tiden var den politiske situasjon like etter unionsoppløsningen overveiende engelskvennlig. Vi hadde blant annet dronning opprinnelig fra England, dronning Maud.

De unge nordmennene dro til Frankrike for å hjelpe, ikke for å krige. De ville i våre dager sannsynligvis ha blitt kalt sanitetssoldater.

Stillingskrigen under første verdenskrig var grusom og uforståelig. I fire år lå unge menn i hver sine grøfter på Vestfronten og skjøt på hverandre. Det var søle og nærkamp. Og store artilleribatterier. Erich Maria Remarque (1898-1970) (14) har gitt en gripende beskrivelse av soldatlivet til ungdommer som dro i krigen uten riktig å vite hvorfor. Var dette et redskap for nasjonalister eller politikere i land som ønsket å grunnfeste sin posisjon? Ideer om frigjøring eller hevn? Nittito år etter er dette bare ufyselig og umenneskelig.

Kunst og krig

Krig er blitt avbildet mange ganger i kunsthistorien. Mange av bildene er bestillingsverker fra og av seierherrene. Vi ser for oss seirende fyrster eller generaler på hest og vaiende flagg. Fart, spenning og seier er også noe som tiltaler ungdommen.

Under første verdenskrig var det utrolig nok en livlig kunstnerisk virksomhet (15).

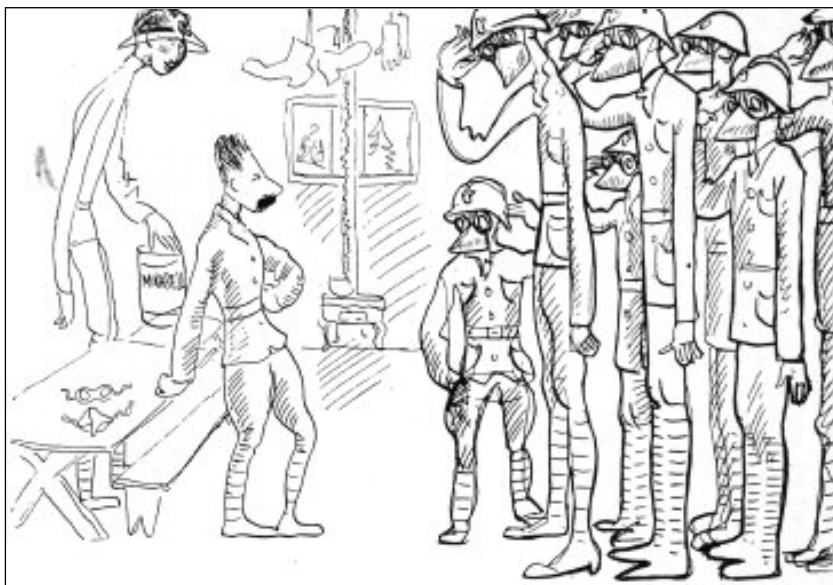
Vi finner mange tragedier, men også humor.

Da Krohg ble spurt «Hvordan var krigen»? var svaret «Storartet og forferdelig» (4).

Det er fart, spenning, farger og dramatiske effekter i Krohgs bilder, også i bildene før krigsbildene. Den britiske kunsthistoriker og kritiker R.Cork (15) klassifiserer Krohg som « en livlig kubo-futurist».

Figur 8. Per Krohg «Granaten», Olje på lerret, 172,5 x 135 cm, Trondheim Kunstmuseum.

Figur 9. Per Krohg «Første prøve med hjelmer og gassmasker» (1916).

Futurismen, italienskinspirert, opprinnelig en litterær retning, grunnlagt 1909 av den italienske dikter Filippo Tommaso Marinetti (1876–1944), ble senere også viktig i billedkunsten. Det var fart og spenning, i bildene. Flatene var ofte brutte, kubistisk-lignende. Det var viktig å få frem bevegelse i bildet.

Allerede før krigen malte Krohg bilder med fart. «En ulykke» (1912) med hest i en bygate er et eksempel. Et av maleriene fra krigen er det grusomme «Såret hest i Vogeserne» 1916. Det viktigste av Krohgs krigsbilder er «Granaten» fra 1916 (fig 8). Eksplosjonen av granaten fremstilles som en vakker blomst, men den er samtidig grusom. Andre granater hviner over. Soldater marsjerer under. Soldatmarsjen er blitt sammenlignet med dans, og Krohg var på den tiden en populær danser, med faste oppdrag både i Stockholm og Oslo.

Krohg har også muntre tegninger fra krigen. Første prøve med hjelmer og gassmasker er et eksempel (fig 9). Han sendte ukentlige tegninger til Tidens Tegn. Humor var et forsøk på å holde seg mentalt sterk. Det var store menneskelige tap på begge sider i denne krigen.

Under annen verdenskrig var Krohg også et offer. Han satt 13 måneder som fange på Grini.

Per Krohg var produktiv. Motivene var både krig og fred. Freskene «Ragnarokk» (1933) i Nasjonalbiblioteket i Oslo (tidligere Universitetsbibliote-

ket) og freskene i Oslo Rådhus, på Hersleb skole og på Sjømannskolen på Ekeberg viser hans store bredde. Et hovedemne for Krohg de siste årene var fred, illustrert blant annet ved blomster og familieliv. Det var ro og harmoni over hans siste bilder, kanskje på grunn av hans mange krigsopplevelser.

Litteratur

1. Angell H. Nordmænd i Fremmedlegionen. *Nordmanns-forbundets tidsskrift*. Vol. 11, Årg. 1914–1918, 304 – 306.
2. Ingebretsen HS. Nordmænd i krigen.III. *Nordmanns-forbundets tidsskrift* Vol . 10, Årg. 1914–1918, 425 – 433.
3. Larsen Ø. red. *Norges leger I-V*. Oslo: Den norske lægeforening, 1996.
4. Nergaard T. *Bilder av Per Krohg*. Oslo: H Aschehoug & Co., 2000.
5. *Per Krohg. Memoarer*. (Ført i pennen av Henning Sinding-Larsen) Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1966.
6. *Norske malere. Per Krohg*. Forord av Langaard JH, (med 24 fargeplansjer) Oslo: Mittet & Co.,1947.
7. Wiel T. *Spennende dager i Paris*. Oslo: Fredhøy forlag A/S , 1932.
8. Skiambulansen i Vogeserne i 1914. *Skiforeningens årbok* 1966, 58–60. (Årstallet i overskriften er feil, det var 1916.)
9. Wedel Jarlsberg, F. *Reisen gjennom livet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1932.
10. Tidemand-Johannesen Ø. Den norske skiambulance i Frankrike. *Aarbok for foreningen til skiidrættens fremme*. Kristiania: Grøndahl & Søn. 1916, 78-93.
11. Tidemand-Johannesen Ø. L'ambulance du skieurs norvégiens sur le front des Vosges. *La Montagne* 1916–1918. Revue mensuelle du Club Alpin Français, 1916-1918. No 1 a 3 – Janvier-Mars 1917.
12. Nansen F. *På ski over Grønland*. Oslo: H. Aschehoug & Co, 1942.
13. Jervell O. Idræt og helse. S. 1–96.(sep.pag.): *Idrætsboken* bind IV. Kristiania: H.Aschehoug & Co.,1923.
14. Remarque EM. *Intet nyt fra vestfronten*. København: Gyldendalske Boghandel-Nordisk Forlag, 1929.
15. Cork R. *A Bitter Truth. Avant-Garde Art and the Great War*. New Haven and London: Yale University Press in association with Barbican Art Gallery, 1994.

Takk til deltakersønnene Kristian Fredrik Jervell og Henrik Sommerschild for interessante samtaler og utlån av fotografier og annet materiale.

Ingegerd Frøyskov Larsen
ifro-lar@online.no
Pensjonert overlege
Sofies gate 5
0170 Oslo